

Mõtisklusi heast ja halvast: Intervjuu teoloog Jaan Teppiga

Esimeses Moosese raamatus on lugu hea ja kurja tundmise puust. Kuidas teoloogid seda tõlgendavad?

Sellele pealtnäha lihtsale küsimusele pole sugugi lihtne vastata. Astuksin siin sammu tagasi ja teeksin põike keelefilosoofiasse, nimelt semantikasse. Laenaksin oma mõttekäigu käivituseks Gertrude Steini 1922 aastal kirja pandud lause „roos-on-roos-on-roos“ ja liidaksin siia juurde küsimuse, „mis-on-roos?“ See lihtsakoeline lause ja veelgi lihtsam küsimus märgistavad ära mõtlemise olemuslikkuse anda asjadele tähendus. Anda meid ümbritsevale maailmale mõte.

Gertude Steini lauset on raamistatud tõlgendusega, et teatud asjad on asjad iseenesest ja neile filosoofiliste konstruktsioonide liitmine ei aita maailma edasi. Võta maailma nii võimalikult lihtsalt, kui saad. Siit koorubki välja järgmine konstruktsioon apofaatilisest ja katafaatilisest teoloogiast, mille küüsis kirikuisad on sajandeid vaevelnud.

Apofaatiline teoloogia (negatiivne ehk tõlgendusi eitav) traditsioon ütleb, et me ei saa midagi jumala kohta öelda, ilma et see oleks vale ja meid jumalast eemale juhtiv, ning katafaatiline (tõlgendusi ja viitavaid analooge jaatav) teoloogia ütleb, et iga mõtlemismudel mida me jumala mõistmiseks kasutame, aitab meil mõtestada ümbritsevat maailma.

Kuna me täna elame paljude arvates n.ö. „tõejärgsel ajastul“, siis eelkõige mõeldaksegi siin lihtsaid apofaatlisi tõdesid stiilis jumal armastab sind või Jeesus on elu valgus. Siiasamasse saab ka lisada küsimuse tõe hea ja kurja tundmise puust nii, nagu me selle otse Esimese Moosese raamatust välja nopime, ilma, et annaksime sellele ajaraamist lähtuva, kus see küsimus on esitatud, kontseptuaalse mõtte. Moosese ajal kirja pandud tekst omas siis, kui see pühakirja osaks vormiti, hoopis teistsugust tähendust kui täna - pühakiri kui seaduse koodeks. Kui tabude süsteemi juurutav konstruktsioon tsiviliseerimaks ühiskonda hoiduma kurjast. Kuna ka antiikaja inimene esitas filosoofilisi küsimusi kõikide asjade algusest, siis Moosese raamatu lugu hea ja kurja tundmise puust ongi n.ö. „*causa sine qua non*“, ilma milleta mingi asi, süsteem, konstruktsioon ei toimi. Ei toimi ka pühakirja tekstile tuginev eetiliste ja moraalsete väärtuste süsteem mida ühiskond peab järgima.

Sealt edasi on järgmine samm dogmaatika, ehk religioossed tõesed iseenesest nii nagu Gertrude Steini „roos-on-roos-on-roos“, mis on kirja pandud ja mis on uskumise alus. Kui sama teema nüüd üle tõsta kaasaegsesse tõejärgsesse ajastusse, siis see nagu enam hästi ei tööta. Uskumatuid Toomaid meie ümber, nii sotsiaalmeedias kui igapäevaelus, on siginenud liiga palju.

Siin asubki teoloogia teenrina püünele filosoofia, kes keeleanaloogidele tuginedes üritab selgitada lihtsaid dogmasi, üritab mõtestada juurtõde hea ja kurja tundmise puust. Ehk võttes pika jutu kokku, vastaksin, et Esimese Moosese raamatu lugu on koge meie eksistentsi algus ja sisu – mõista head ja kurja.

Prohvet Jesaja raamatus on juttu helkjat hommikutähest, koidiku pojast, mis on viide langenud ingli loole. Kuidas teoloogid tõlgendavad kurjuse päritolu?

Siin küsimuses on koos kaks kihti – eksegeetiline lähenemine ja dogmadele tuginev moraaliteoloogiline ehk hermeneutiline lähenemine. Jesaja 14:12-24 eksegeetiline tõlgendus tungib heebreakeelsesesse algteksti ja vaatleb ühe või teise sõna päritolu ning selle muundumist hilisemates tõlgetes. Ma ei süvene siinkohal liigselt *helel ben shakar* alg tähendusse, mis on viide Veenusele ja mis kreekakeelses tõlkes muutus *hommikutäheks* ja hiljem ladinakeelses Vulgatas Lutsiferiks, hakates kandma hoopis erinevat konnotatsiooni. Vaataks pigem nimetatud hermeneutilist ja seega tunduvalt põnevamat tõlgendust, ehk hüppaks Jesaja juurest kohe mitu sajandit edasi – perioodi, kus kiriklik õpetus oli muutumas süsteemiks.

Nii nagu eelmise küsimuse vastuses kirjeldatud hea ja kurja tundmise lugu on juurkonstruktsioon eetilise ja moraalse maailmavaate tekkimiseks, nii vaatlevad teoloogid ka kurjust samas võtmes. Tuginedes kirja pandud pärimusele me loome moraaliteoloogilise süsteemi, mille maailma poole pööratud lihtsustatud küljeks on eetiliste maksimide kogu. Lihtsad nagu Gertrude Steini „roos-on-roos-on-roos“ või Albert Schweitseri aukartus elu ees ja 10 käsku seal kusagil vahel.

10 käsust üleastumine on tänases keerulises maailmas tehtud ülimalt lihtsaks ja teoloogid kasutavad moraaliteoloogia instrumente inimeste nügimiseks üleastumise piirist eemale. Kui küsida nüüd, kas 10 käsu vastu eksimine ongi kurjus, siis vastus pole kahjuks üheülbaline, et jah, on küll. Tuttavad on moraalidilemmad nälga sureva lapse elu päästmiseks leivapalukese vargus ja muud analoogsed lood, kuid need ei anna ühemõttelist selget vastust kurjuse päritolust.

Jah, teoloogid lähtuvad pärimuslikkusest kui kõige algusest, mille peale me saame ehitada eetilisi konstruktsioone, mis selgitavad, mis tõlgendavad, mis annavad mõtte. Kuid kurjuse sisemine päritolu, kui tsiteerida siin kohal Aquino Thomase (*Jaan Tepp armastab tema kohta öelda ka Aquino Tooma, toim*) „Teoloogia summa“ riknemise mõistet, on ära kukkumine looduse algolemisele. Ehk loomulik riknemine on asjade vananemine ja ebaloomulik riknemine asjade hävitamine. Sõdimine looduse seaduste vastu oma vabast tahtest. Läbi eetiliste maksimide ja 10 käsu me teame, kuid vabast tahtest me astume neist üle. Seega lihtsustades vastust roosi nime tasandile, ütleks, et kurjuse päritolu on vaba tahte olemasolu ja teadmine jumala poolt loodud maailma seaduspäradest ning soov neist üle astuda. Kõik muu on pärimus ja eksegeetiline või hermeneutiline tõlgendus mis aitavad mõista.

Kuna Kirik on läbi sajandite õpetanud, et on üks hea Jumal ning tal vastandit ei ole ning peaingel Miikaeli vastand on langenud ingel, siis kas see tähendab, et headus on tugevam kui kurjus?

Jah, lihtsustatult võiks nii vastata. Kuid alateadvuses peame alati tajuma, kus jookseb piir hea ja kurja vahel ning kas me tipime selle piiril või näeme seda kusagil eemal kutsuvalt sillerdamas. Headuse sünonüüm on ausus ja kui me kuuleme kellegi kohta öeldavat, et „see on aus inimene“, siis kiiresti lipsab läbi pea küsimus, et kui aus? Kas jäikuseni aus? Kas ausus ja au on sünonüümid? Kas oma või klanni au nimel lahingusse tõttav sõdalane on hea? Aga riigi nimel?

Seega selle küsimuse vastuse külge kleepub nii palju erinevaid kihte, et me võime siin hõlpsasti ära eksida. Headuse ja kurjuse küsimust vaagides tuleb silmas pidada vaadeldava nähtuse fookuskaugust. Hinnates etnilist konfliktit kaugel maal, tundmata kohalikke olusid, ei saa anda mustvalget vastust, et peaingel Miikael oma tulemõõgaga hävitab vilisteid või muid paganlikke rahvaid. Nii on näiteks Iisraeli-Palestiina konfliktis välja kujunenud kümneid erinevaid narratiive mis tõlgendavad headust ja kurjust sellel pisikesel maakillul hoopis erinevalt. Kes selles konfliktis on hea ja kes kuri? Kas seal on tugevam kurjus või headus ja kas „tugevusel“ on ajaline mõõde?

Teoloogina ma jaatan ajalist mõõdet ja fookuskaugust konkreetse väärtushinnangu kujunemise alusena, kuid ma üritan lähtuda pärimusest ja eetiliste tõdede korpusest. Siinkohal ma pean paraku tõdema, et ajutisel kurjusel on ajaline mõõde ja ma usun, et headus on tugevam ja see lõpuks võidab. Samas, minu tänane tõlgendus ei pruugi olla asjakohane enam siis, kui see ajutine ajaline mõõde jõuab oma lõppfaasi ja konflikt leiab oma lahenduse.

Hea ja kurjuse ilmingule hinnangu andmise juures on olulisel kohal mälu. See aga tugineb kirjalikult traditsioonile ja nagu me teame, on kaasaegses maailmas nii mälu, kui kirjasõnaga probleeme. Faktikildude virr-varris ei ole meil enam mälu ega oskust lugeda selmet anda õigeid hinnanguid.

Seega esmases järjekorras hinnakem oma enese elu ja selle vastavust eetikale. Usk on nii ehk nii ja selle fookus kujuneb välja kodus, koolis ja ühiskonnas ning igal sootsiumil on oma, kas valitud või seatud uksehoidja, kes aitab kujundada eetiliste väärtuste korpust.

Kristus ütleb evangeeliumites, et kõige tähtsam on armastada Jumalat ja ka kaasinimest kui iseennast. Samas ütleb Püha Paulus, et “kõik on pattu teinud ja Jumal aust ilma” ning on tuntud ka Püha Augustinuse pärispatuõpetus. Kuidas me peaksime siin ebatäiuslike inimesena püüda Kristuse õpetust oma elus rakendada?

Osaline vastus on juba eelmises lõigus mida täiendaksin vaba tahte ja determinismi kontseptsioonide lühikirjeldusega. Augustinuse õpetus on klassikaline deterministlik kontseptsioon, et jumal teab oma ettenägelikkuses kes läbi jumaliku armu saab päästetud, kuid inimene seda ei tea. Tõlgendades pärispattu, peame heitma pilgu ka hea ja kurja tundmise puu loole, ehk looduse poolt meie naha alla kootud soojätkamise valule. XXI sajandi arenenud tsivilisatsioon on õnneks, väheste eranditega, suutnud eemalduda antiiksest soolisest jagunemisest, et patu põhjustaja on feminiinne ja patu tekitaja maskuliinne, kuigi selles on oma deterministlik iva.

Teoloogide ülesanne on sellisest jagunemisest, mis võiks hakata mõjutama kogu eetilist korpust, kohustus võimalikult sujuvalt eemalduda. Taaskord, pühakirja teksti ei saa võtta sõna-sõnalt, niisamuti tuleb Pauluse ja Augustinuse mõtteid tõlgendada inimest kasvatavalt, väärtust lisavalt. Determinismi lihtsustatud paradoks on nõrga inimese tõdemus, et kõik on ette määratud ja midagi ei saa muuta. Ehk santi ei saa sundida, kui sant ei taha kõndida.

Eraldi viite võib siin anda ka islami kahe valdava suuna – šiiitide ja sunniitide õpetuslikule alusele. Esimesed on rohkem deterministid ja teised vaimset kasvamist soodustava vaba tahte pooldajad.

Klassikaline ladinlik traditsioon on pigem inimese vabale tahtele rõhuv õpetus. Ma tahan saada paremaks, ma tahan endast maha jätta rohkem positiivset ja kaasinimesi kasvamisele aitavat, kui vastupidi.

Ma tabasin end huvitavalt mõttelt, et kas kaasaegne tarbimiskultuur versus säästlik ja roheline maailmavaade on samuti nende kahe kontseptsiooni tuumväljundid? Kui me midagi muuta ei saa ja me oleme lihtsalt üks ajaline tolm sfääride kriginas ja kosmiline paradoks, siis kasutagem meile antud aega võimalikult utilitarismlikult. Sellele vastandub aga säästlik ja roheline maailmavaade. Seega vaidlus taastuvenergia poolt ja vastu, vaidlus elektriautode poolt ja vastu on vaidlus eetilise maailmakorralduse üle.

Pärispatu õpetuse olemasolu on meile õnnistuseks, sest see aitab meil leida lähteväärtuse, millest alustada oma isiklikku kasvamist.

Kas Sulle meeldib rohkem monism või manihheism?

Olles ladinlik teoloog, ei saa ma olla manihheist, kuigi mulle nimetatud maailmavaate värvikirevus meeldib. Ka Augustinust on süüdistatud manihheismis ja eriti tema keha ja vaimu vastandamises ning allumises eelpool mainitud looduslikule pärispatule.

Samasugune vastus käib ka monismi kohta. Aktsepteerin maailmavaadet kui huvitavat õpetust, kuid ladinliku teoloogina ei saa ma väita, et inimene on jumal, kuhu monism lõpuks välja jõuab. Mitmed ajaloolised kirikukogud on mõlemad suunad erinevates vormides hukka mõistnud, kuna eemalduvad klassikalisest õpetuslikust doktriinist, mis ei suuna ummikusse, vaid aitab kasvada.

Uusplatonistid on küll läbi monistliku maailmatunnetuse andnud keelefilosoofiale mitmeid väärtuslikke kontseptsioone, mis taaskord, aitavad meil mõtestada inimese kohta sootsiumis. Nimetagem siin Hegelit, Schopenhauerit, Spinozat ja teisi. Seda huvitavat, pooluste vastandusena alanud terminite rida pean aga jätkama mõistetega nagu dualism ja pluralism, mis on kaasaegsele maailmakorraldusele enam lähedased, kuid mis siinse limiteeritud mahu tõttu põhjalikku kajastamist ei leia.

Mõisteid monism ja dualism riigikorralduses kasutatakse kahe erineva teooria kirjeldamiseks rahvusvahelise õiguse ja siseriikliku õiguse vahel. Monism ja dualism pakuvad lähenemisviisi sellele, kuidas rahvusvaheline õigus riikides jõustub ning kuidas lahendatakse konflikte riikliku ja rahvusvahelise õiguse vahel. Praktikas on paljud riigid rahvusvahelise õiguse tegelikul kohaldamisel oma siseriiklikes süsteemides osaliselt monistlikud ja osaliselt dualistlikud.

Vanaajast on tuntud seitse kardinaalvoorust (üheks tervikuks formuleeriti keskajal): tarkus (*prudentia*), õiglus (*iustitia*), vaprus (*fortitudo*), mõõdukus (*temperantia*), usk (*fides*), lootus (*spes*) ja armastus (*caritas*). Esimest nelja mainivad oma teostes Platon ja Aristoteles ning kolme viimast Püha Paulus. Kuidas neid kardinaalvoorusi endas arendada?

Põhjaliku suunise kardinaalvooruste juurutamiseks annab igale inimesele tema vaimulik juhendaja, kuid lihtsustatult kordaksin üle Jordan Petersoni geniaalse mõtte – enne kui lähed maailma muutma, tee oma tuba korda. Ja ma rõhutaksin siin sõna – „tee!“

Põhiline mure kaasaegses maailmas on muretu kulgemine ja müksamiskultuurile allumine, mis on otseses seoses ka determinismi ja tarbimiskultuuriga. Ma ei pea ise otsustama, küll mind müksatakse õiges suunas liikuma. Kardinaalvoorustega on sama lugu – neid ei saa omandada, nende poole ei saa liikuda läbi müksamiskultuuri. Neid peab tahtma saada, nende suunas tuleb liikuda teadlikult ja jõuga. Alguses pisikeste sammudega nagu tee oma tuba korda, siis juba teadlikumalt nagu hariduse ja elukutse valik. Et soovin muuta maailma läbi oma omandatud teadmiste. Albert Schweitzeri jaoks oli see arstikutse omandamine hilises vanuses ja missioonitöö.

Ma ise näen kardinaalvoorused nagu ühe kireva mosaiigi erinevaid osi – iga kild valgustab omapärase helgi ja tonaalsusega ning kõik nad kokku moodustavad terviku. Ilusa ja harmoonilise olemise.

Keskajast on tuntud on seitse surmapattu. Tavaliselt loetakse nende hulka ülbus (*superbia*), ahnus (*avaritia*), iha (*luxuria*), kadedus (*invidia*), aplus (*gula*), viha (*ira*) ja laiskus (*acedia*). Kuidas nendest surmapattudest endas jagu saada?

Surmapatt kõlab hästi reljeefselt ja kui ma ennist mainisin asjade ning nähtuste hindamisel fookuskaugust, siis nende vaatlemisel tahaks inimene end nihutada hästi kaugele, sellisesse mugavasse nurka, kus isik jääks neist puutumata. Selline hea ja turvaline lähenemine, et need seal kaugel, see ei ole ju mina.

Tegelikult tuleks need terminid ümber sõnastada kaasaegsesse keelde ja tuua meile hästi-hästi lähedale. Ülbuse asendaks ükskõiksusega kaasinimese suhtes, empaatia puudumisega ja teise inimese väärtuse alavääristamine. Selle asemele võiks harjutada teadlikult empaatiat ja avatust. Katsuda panna end teiste olukorda ja otsi võimalusi aidata või märgata teisi, olgu see väike naeratus või lahke sõna.

Ahnuse asendaks lõputu vajadusega osta, omada ja koguda rohkem, kui tegelikult vaja, eriti keskkonna arvelt. Selle asemele loo teadlikum tarbimisharjumus. Küsi endalt enne ostmist: "Kas ma vajan seda?" Harjuta minimalismi ja praktiseeri tänulikkust selle eest, mis sul juba olemas on.

Iha asendaks suutmatusega kontrollida oma impulsse ja enesekeskse käitumisega. See on liigne keskendumine enda naudingutele, sealhulgas seksuaalsetele, teiste tunnete või heaolu arvelt; vuajerism; *selfie*-kultuuri ülemäärane kasutamine eneseväärtuse tõstmiseks. Selle asemele arenda enesekontrolli ja austust teiste vastu. Pööra tähelepanu tervislikele suhetele ja isiklikele väärtustele. Piira enesepaljastavat käitumist sotsiaalmeedias.

Kadeduse asendaks pideva võrdlemise teistega ja rahulolematusega. See oleks nagu tunne, et teistel on parem elu; sotsiaalmeedia põhjustatud ebakindlus; soov omada seda, mis on teistel. Selle asemel keskendu enda tugevustele ja saavutustele. Harjuta tänulikkust ja enese aktsepteerimist. Piira sotsiaalmeedia kasutamist, kui see tekitab negatiivseid tundeid.

Apluse asendaks liigse tarbimise ja naudingute otsimisega. Selleks oleks liigne söömine, joomine või muu materiaalne liigtarbimine, mis kahjustab tervist ja keskkonda. See võib hõlmata ka infotarbimise üleküllust (*doomscrolling*). Selle asemele arenda mõõdukust ja teadlikkust. Kasuta põhimõtet "piisab küll," olgu see toidu, jookide või info tarbimisel. Loo tervislikud rutiinid ja teadlik tasakaal.

Viha asendaks emotsioonide ülekeemise ja konfliktihimuga nagu impulsiivne reageerimine, vihapursked või teiste süüdistamine. See väljendub ka internetivahas, trollimises ja toksilises suhtluses. Selle asemele õpi viha teadvustama ja juhtima. Praktiseeri rahunemistehnikaid, nagu sügav hingamine või paus enne vastamist. Suhtu konfliktidesse lahendust otsides, mitte oma õiguse tõestamise eesmärgil.

Laiskuse asendaks apaatia ja eesmärgipäratuse tunde kultiveerimise ning müksamiskultuurile allumisega. See on kalduvus lükata asju edasi, tunda ükskõiksust või loobuda püüdlustest, kuna "see pole vaeva väärt." Võib väljenduda ka liigse aja veetmises voodis või ekraani ees.

Selle asemele sea endale väiksed ja realistlikud eesmärgid. Leia, mis sind inspireerib, ja loo rutiin, mis toetab liikumist sinu eesmärkide poole. Tegele füüsilise tegevusega, et võidelda apaatsuse vastu.

Kui me need minevikuliselt kõlavatele terminitele anname kaasaegse ja ihulähedase sisu, siis avastame jahmatusega, et keskaegsed „roos-on-roos-on-roos“ absoluutterminid, mis tunduvad kauged ja abstraktsed, saame kaasaegses kontekstis tuua inimesele hästi lähedale nii, et need hakkavad meid ka realselt mõjutama.

Mis on olulisemad mõtted teoloogidel surmajärgse maailma ja jumaliku õigluse kohta?

Erinevates kultuurides on sellel erinevad terminid – karma, dharma, maat, samsara, nirvana jne. Igal õpetusel on oma põhjalik ja eetilist kasvamist soodustav maksimiide kogu mida nendes kultuurides elavad inimesed järgivad.

Kaasajal, kui me ei tõlgenda teispoosust triviaalselt kusagil pilvepiiril oleva ruumiga, vaid liidame selle juurde ka mitmedimensionaalse olemise, kus, nagu me teame, aega pole olemas, nii pole olemas ka vaid kolmedimensioonilist maailma.

Selle kõige huvitavamaks teaduslikuks väljendiks on Higgsi bosoni avastamine CERNi suures hadronite põrgutis ja mille tulemusena teadlased tõdesid, et „me teame, et me ei tea...“¹ Samuti kui teadlased CERNis, nii ka teoloogid oma elevandiluust tornides üritavad tõlgendada dogmaatilisi tõdesid kaasaegses kontekstis. Higgsi bosonil hoiavad silma peal mitte vaid materjaliteadlased, vaid ka filosoofid, kosmoloogid, teoloogid kogu maailmas, sest selle tulemusel me saame astuda surmajärgse maailma kirjeldamisel järgmise sammu.

Seega usun mitmedimensionaalsust kus teispoosus peidab end n.ö. kihtidevahelises maailmas. Kirjanduses ja filmikunstis on sellel nähtusel arvukaid viiteid, olgu see Tarkovski „Solaris“ või Wachowskite „Matrix“ ja lisaksin siia juurde ka oma enda romaani „Meenäppaja“, kus kirjeldan seda kihtidevahelist maailma hea ja kurja võitlusena kiriku sügavaimas südames – Vatikanis.

¹ <https://apod.nasa.gov/apod/ap120501.html>

Sealt koorub välja ka vastus surmajärgsest maailmast ja jumalikust õiglusest, mis on alati olemas ja pidevalt siin, kuid mis ei anna ennast niisama lihtsalt kätte.

Oled kirjutanud: “Idakirikuisad väitsid, et Jumalast ei saa midagi täpselt rääkida ja seetõttu on iga jutt jumalast mõttetus; Lääne ladinlik kirik ütles, et iga inimese mõte Jumalast võib olla redelipulgaks tema poole liikumisel ja seega tuleb olla avatud konstruktiivseks aruteluks ja kommentaarideks”? Kumba teed Sina eelistad ja miks?

Jah, see on seesama viide apofaatlisele ja katafaatilisele maailmatunnetusele. Tekst millele viitad, on kirjutatud juba enam kui 20 aastat tagasi ja täna, rahulikuma ja kogenenuma, ei saa välistada üht ega teist. Need kaks maailma on nagu ühe mündi kaks poolt, või nagu religioossuse redeli erinevad astmed – alustad lihtsa maksimiga „roos-on-roos-on-roos“ ja siis jõuad mõistuslike kirjeldavate narratiivideni, eksled võibolla ka Higgsi bosonite maailma, et tulla tagasi lihtsate mõistete juurde.

Lihtsus annab rahu ja ei muuda murelikuks. Oma esimeses romaanis „Maria Theresa taaler“ seiklen ma ida müstikasse ja sufismi. Sellel loomerännakul tegin ka pikki kontemplatiivseid matku Idamaades, nii Lähis-Idas, kui Põhja-Aafrikas ja noppisin teoreetilisele teadmisele peale kihi lihtsat ja müstilist usku mida ei pea ilmtingimata väljendama keeruliste filosoofiliste traktaatide abil. Sufide lihtne ja sirgjooneline, skolastilistest vinjettidest vaba küünitus teistsugusesse on ülimalt ilus. Nende armastuse ülemlaul on sama võimas kui meie Esimeses Korinthose kirjas.

Seega, üks ei välista teist ja mõistmise eesmärk on saavutada sisemine rahu ning armastus iseenda, jumala ja maailma vastu.

Keskajal oli tuntud vaidlus nominalistide ja realistide vahel. Kas Sinu meelest on headuse idee reaalne või mitte?

Nominalism ja realism on kaks kõige silmapaistvamat positsiooni lääne metafüüsikas, mis käsitlevad tegelikkuse põhistruktuuri. Realistide arvates võib kõik olemid rühmitada kahte kategooriasse: üksikasjad ja universaalid. Nominalistid väidavad selle asemel, et on ainult üksikasjad ehk detailid ja kõik suured universaalsed ideed jumalast ning armastusest on vaid nimetused ja viited ning neid pole tegelikult olemas.

Seega nominalistlik lähenemine ei aita kaasa inimlikule kasvamisele punktis, millele viitasin oma redeli metafooris. Jah, kusagil seal kus ma olid 20 aastat tagasi, vihane ja enda arust tark teoloog, soovides haarata mõistuse pintsettide vahele iga võimaliku tähenduse, oleksin ma uskumatu Toomana, nägemata ja kogemata teistsuguse müsteeriumi, kaldunud nominalismi.

Täna, maailmas rännanuna, miljoni kogemuse võrra rikkamana, võin veendunult väita, et headuse idee on reaalne ja inimene oma olemuselt hea, kui ta ei pea olema riknevas keskkonnas Aquino Thomase skolastilises mõttes. Rikneva keskkonna mõistmine mis kallutab inimest headusest eemale, on aga juba riigiteoreetiline lähenemine ja mille lahendamine ei mahu antud intervjuu raamidesse.

Koguja ütleb, et „ei ole midagi uut päikese all“? Mis oli ja on siis sama antiikajal, keskajal, uusajal ja lähiajal?

Vaatamata kiusatusele hakata siin Koguja raamatu viidet eksegeetiliselt lahkama, ütlen lihtsustatult, et samad on kõik universaalid, mille poole inimestel on harjumus püüelda. Samad on meie füüsilise maailma reeglitest tulenevad piirangud mis kammitsevad vaba vaimu. Samaks jääb soov liikuda harmoonia ja armastuse suunas.

Koguja lause kirjeldab ju nii ehedalt meie igapäevast rutiini mis kulutab ja väsitab ning mille alla mattuvad tumedal hetkel kõik universaalid. Selle lause teiseks pooleks oleks üleskutse väljuda sealt kiriku poolt pakutavate universaalide, sakramentide ja müstilise kogemuse abil mille poolest pärimus on ju nii rikas. Ehk tsiteerides Mäejutlust: paluge, ja teile antakse, otsige, ja te leiate, koputage, ja teile avatakse, sest iga paluja saab ja otsija leiab ja igale koputajale avatakse!

Maailma ajaloos on olnud palju sõdu. Keegi on öelnud, et sõjas ei tegeleta muu kui varastamisega. Kas sellel mõttetera autoril on õigus?

See on selline lihtsustatud lähenemine. Tõenäoliselt on ütlejal silme ees meedia poolt edastatud pildid Ukrainast, Gruusiast või mujalt kus kistakse lahti vetsupotte ja tassitakse ära mööblit. Jah, sõjanduses on n.ö. lahingujärgse rüüste (inglise keeles „war bounty“) kohta piisavalt palju viiteid ja kummalisel kombel õigustavad seda praktikat ka mõned ajaloolised Haagi regulatsioonid ja Genfi III konventsiooni artikkel 18.

Aga see on vaid fragment sõdade ja relvakonfliktide tegelike põhjuste reas. Seega sõjaajaloolased ja politoloogid suudavad siin anda kindlasti palju ammendavama vastuse, miks maailmast ei kao sõjad ning me näeme taas ja taas tavainimestele palju kannatusi toovaid relvakonflikte.

Mis on teodiike? Miks Jumal ei lõpeta ühe hetkega maailmas valitsevat kurjust? Mida teoloogid on selle kohta öelnud?

Teodiike on õpetus jumalikust headusest ja õiglusest. See on niivõrd suur teema, et seda paari reaga kokku võtta on väga keeruline. Kogu minu esmane kraaditöö oli pühendatud teodiike küsimuse vaagimisele läbi Aquino Thomase „Teoloogia summa“ vastavate osade analüüsi.

Lihtsustatult võib öelda, et kurjuse probleemi käsitlemisel eristatakse *teodiiket* kui jumala õigustamist ning kurjuse olemasolu *kaitset* kui täiusliku maailma ühte universaaliat. Kaitse kontseptsioon püüab näidata, et kurjuse olemasolu ei ole vastuolus Jumala olemasoluga ja et kahjuks ratsionaalsed olendid ei suuda lõpuni mõista, miks Jumal kurjust lubab.

Teodiike eesmärk on näidata, et Jumalasse uskumine on mõistlik ka kurjuse olemasolu valguses, pakkudes raamistiku, mis seletab, miks kurjus eksisteerib. Teodiike tugineb sageli looduslikele nähtustele millele viitasin eespool rikkemise, vea ja puudujäägi näite läbi.

Püha Augustinus defineeris kurja samuti hea puudumisena, nagu ka Aquino Toomas, kes väitis, et "inimest nimetatakse halvaks, kui tal puudub voores, ja silma nimetatakse halvaks, kui tal puudub nägemisvõime." Lisaks eristatakse naturaalselt ehk looduslikku kurjust ehk puudujääki ja moraalselt kurjust. Seega tavainimese kohustus on proovida eelkõige puudustest eemalduda.

Küsimusele, miks Jumal ei lõpeta ühe hetkega maailmas valitsevat kurjust, saab vastata nii, et terviku hinnangut saab anda läbi vastandi. Armastust saab hinnata läbi armastuse puuduse ja armastuse suurust läbi taas leitud armastuse. Jumal laseb meil eksida, et näidata oma armastuse suurust. Piibellikus kontekstis on teodiike näideteks nii Aadama eksimise lugu ja jumala halastus ning Iiobi värvikas kannatustee.

Oled öelnud, et diktaatorid vajavad hirmunud masse, kes ootavad ettekirjutusi. Kuidas on õige käituda diktatuuri ühiskonnas?

See on taaskord viide mitmekümne aasta tagusele tekstile. Mõned mõttekäigud selles narratiivis on lihtsustatud ja kujundlikud, kuid ka diktatuuri olukorras peab säilitama püüdlust ideaalide ning universaalide suunas. Kuigi patriarh Kirilli viimase aja väljaütlemised Ukraina sõja kontekstis on kummastavad, siis tuleb endale selgeks teha, et ideaalid ja universaalid ei sõltu inimestest ega positsioonidest kus need on välja öeldud. Ka vaimulikus rüüs võib rääkida rumalusi ja seega on haritus ikka see, mis aitab segases olukorras moraalset kompassinõela õiges suunas hoida.

Oled kirjutanud: „Kui üks grupp üritab laiendada oma võimupiiri teiste arvelt, siis toob see enesega kaasa agressiooni ja kurjuse“. Kas kultuurisõjad on, nagu me neid Läänemaailmas tunneme, ka sellest tingitud?

Ohh kui keeruline teema! Siin peaks alustama maailmapooluste ja kultuurikihtide defineerimisega. Kultuurisõda pole vaid Samuel Huntingtoni kultuuride konflikt, vaid see taandub pigem paljudeks pisikesteks vastuoludeks. Nimetagem kasvõi vastuolu kristliku maailma moraaliväärtuste ja läänemaailma liigtolerantsuse vahel; Lähis-Ida riikide keerukad suhted; hindude ja moslemite omavahelised arusaamatused pluss sajad teised suuremad ja väiksemad konfliktid oma erinevate juurpõhjustega.

Ma kirjeldaksin seda pigem intellekti piiratusega, kus maailma paljususe olukorras klammerdub heitnud teadvus esimese universaali külge mille ta üles nopib kas parteilisest manifestist, kõvahäälselt jutlustajalt või netiavarustest ja klammerdub selle külge kogu oma vaimujõuga sest vajab Jahve päästesarve millest arusaamatus ja kiirelt pöörlevas maailmas kinni hoida.

Asi läheb koledaks aga siis, kui see piiratud intellekt ei näe, et hoiab kinni kasvamise redeli esimesest või teisest pulgast ning sunnib kogu ümbritsevat samuti selle taseme järgi painduma. Päris kurjaks läheb asi aga siis, kui keegi või miski asub neid intellekte oma isiklike plaanide elluviimisel ära kasutama.

Eelviimane küsimus. Kaunis kunst ja ilus muusika võib tõsta inimese hinge kõrgemale jumalikesse kõrgustesse. Ütle palun ühe maali ja ühe muusikapala pealkiri, mis võiks inimestes sellist tunnet tekitada.

Üleva tunde tekkimise päästikuid võib olla mitmeid ja andes siin vaid ühe maali ning ühe muusikapala nime, ei pruugi see tekitada samast emotsiooni paljudes teistes. Minu enda jaoks tekitab alati katarsise Yoko muusikapala „BeGun“ albumilt „Amma“ ning sellesse loosse olen kirjutatud päris mitu romaaniepisoodi nii esimese, kui teises raamatus. Eriti just interkultuuralses kontekstis.

Maali asemele soovitaksin vaadata häid looduse fotosid Flickr grupis „Extra Special Landscapes“² ja panna taustale midagi Olafur Arnaldsilt või Max Richterilt.

Ja viimane küsimus. Oled kirjutanud: „Ka käik, mida mööda ta kloostrisse hiilis, on täiesti alles ja kloostrikeldris nähtav. Käik pole küll salatee Pirita kloostrisse, kuid on siiski kaubatunnel kloostrikeldrist kõrvalhoovi, mille kaudu toimetati kloostri kaunite võlvidega keldrisse varjule vaate, kotte ja muud kaupa“. Mis salatee on teoloogias veel õpetlastel avastamata või on vähe edasi liigutud?

Minu jaoks on huvitav jälgida kuhu liigub kaasaegne tehisintellekt oma keelemudelite arengus. Mind huvitab, kas me liigume universaalidele lähemale või neist eemale. Mind paelub mõte, et keel, mida me täna kasutame, on oma keerukuse ja üksikult tipitavate tähtede ning häälikute juurest liikumas enam pildilisse mudelisse.

Ma kirjutasin oma romaanis „Meenäppaja“ järgmised read:

„Sõnad, ikka need liigsed sõnad,“ meenus talle Nikoforose pomin, kui poiss kriiptis kogetu kohta erutunult aru päris. Vanamees rääkis jumalikust needusest, mille alla inimkond painutatud on: dialektide piiratud võimekus anda edasi maailma rikkust. „Kui inimkond jõuab kord Paabeli torni ehitamisega tagasi sinna, kus ei vajata suhtluseks sõnu ja me suudame vaadata lausete taha,“ ning Gianniile meenus vanamehe kummaline vakatus.

Poiss ei saanud selle juhuslikult pillatud lausest, ega Nikoforose ootamatust vaikimisest esialgu aru. Kuid nüüd peale kõiki neid katsumusi kangastus silme ette pilt, mida vanamees näinud oli, kuid mida ta sõnadesse panna ei soovinud, „Kui inimkond jõuab kord Paabeli torni ehitusega sinna, et ei vaja suhtluseks sõnu“. Gianni taipas, et pärimuse taga on rohkem, kui piibellikult kirjeldavad laused suudavad edasi anda. Ta vaatas galerii avatud ukse vahel laperdavast siidkardinat ja mõistis tajude õhkõrna lendlevust. Mõistis, mida inimkond kunagi kaotanud oli. Mõistis, mida Paabeli torni looga sooviti edasi anda ning mida temasugused nüüd virkade ämblikena taas kokku traageldasid.

Nad olid mustri orjadena sunnitud ahastest sõnadest põimitud lootsikus aerutama üle tajude ookeani Paabeli eelsesesse aega, sinna, kus inglid käisid maa peal ja tantsisid eevatütardega rohelistel aasal.

Intervjueeris Heiki Haljasorg

² <https://flickr.com/groups/14697443@N20/pool/>